

KEMAL TAHİR'İN *NOTLAR*'INA YANSIYAN ROMAN POETİKASI

Novel Poetics Reflected in Kemal Tahir's Notes

Sümeyye DİNLER KÖKSAL¹

ÖZET

Toplumcu gerçekçi görüşün önemli isimlerden biri olan Kemal Tahir, romancı kimliğinin yanında entelektüel kimliğiyle de öne çıkar. Çok yönlülüğü ile dönemin diğer toplumcu gerçekçi edebiyatçılarından ayrılan Kemal Tahir, romanlarını kaleme alırken sosyoloji, tarih ve dil okumalarından faydalanır. O; romanın yapısı, romanın geleceği, dünya ve Türk romanı hakkında görüşler belirtmiş ve yeni bir romancılık anlayışı oluşturmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada Kemal Tahir'in roman hakkındaki görüşlerinin toplandığı *Notlar* serisi incelenerek onun roman poetikası hakkında birtakım tespitlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Kemal Tahir Vakfı başkanı olan Cengiz Yazoğlu'nun editörlüğünü yaptığı *Notlar* çalışması, Kemal Tahir'in edebiyat, sanat, dil, Batılılaşma, Osmanlılık ve Sosyalizm hakkındaki görüşlerini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Toplumcu Gerçekçilik, roman, poetika, *Notlar*.

ABSTRACT

Kemal Tahir, who is one of the leading figures in social realism movement, was a prominent intellectual as well as a novelist. Kemal Tahir is dissimilar with his contemporary social realist writers with his versatility, utilizes sociology, history, and linguistic readings while writing his own novels. He stated his ideas about structure and future of the novel, and also global and Turkish novel and tried to create a new understanding of novel writing.

In the present study, it is tried to be made some detections about Kemal Tahir's novel poetics by investigating his "Notlar" series which is a collection of his ideas about novel. "Notlar" study edited by Cengiz Yazoğlu, who is the president of Kemal Tahir Foundation, it deals with Kemal Tahir's opinions about literature, art, language, westernization, ottomanism, and socialism.

Key Words: Kemal Tahir, Social Realism, Novel, Poetic, "Notlar"

GİRİŞ

Roman insana insanı aydınlatan
bir sanat koludur.

İnsanın –ay gibi- hiç görmediğimiz öteki yüzünü
aydınlatan bir sanat kolu

Toplumcu Gerçekçi edebiyat anlayışı Türk edebiyatında 1920li yıllarında kendini göstermeye başlar. Şiirle başlayan toplumcu gerçekçilik ilerleyen dönemlerde bu görüşle romanlar kaleme alınmasıyla Cumhuriyet döneminin önemli edebiyat görüşlerinden biri olur.

Toplumcu gerçekçiliğin kaynağı olan Sosyalist- Marksist görüş ışığında kaleme alınan eserler, köy insanının hayatını ve gerçeklerini anlatır. Temelde ezen-ezilen karşıtlığını ele alan toplumcu gerçekçi romanlar, köylünün ve emekçinin toplumdaki konumunu inceler. Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi yazarlar olarak Kemal Tahir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Samim Kocagöz isimleri öne çıkmaktadır. " 'Toplumcu Gerçekçi Edebiyat' tabiri, çoğunlukla materyalist dünya görüşünün üzerinde temellendirilmiş ve daha sonra bu edebi hareketin ideolojik arka planı Marksist ideolojiyle şekillendirilmiştir"(Korkmaz, Özcan 2012: 266). Toplumcu gerçekçi yazarlardan Kemal Tahir, diğer yazarlara göre farklı bir yerde durmaktadır. Zira onun kalıplaşmış bir sosyalizm anlayışı yoktur ve diğerlerine göre farklı bir Batı/Batılılaşma anlayışı vardır. Kemal Tahir'in sosyalizmi Türk toplum yapısına göre yorumlama gayreti onu diğerlerinden ayırır. Kemal Tahir yalnızca romancı kimliği ile değil aynı zaman da entelektüel kimliği ile bir fikir

¹ Arş. Gör., İnönü Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü MALATYA, e-posta: sumeyye.koksal@inonu.edu.tr

adamı olarak adından söz ettirir. Sosyoloji ve tarih bilimine verdiği önemi romancı kimliğiyle harmanlayarak sağlam yapıtlar ortaya koyar.

Toplumcu gerçekçi çizgide roman kaleme alan yazarların çoğu, köyü ve köylüyü ele almasıyla dikkat çeker. Toplumcu gerçekçi yazarlar dünya görüşleri doğrultusunda halkın ve emekçinin sorunlarının konu edilmesini gaye edinmişlerdir. Kemal Tahir, toplumcu gerçekçi yazarların arasında anılıyor olsa dahi, aynı dünya görüşünü benimsemiş olanlardan çokça eleştiri almaktadır. Bunun sebebi Kemal Tahir'in statik bir fikir dünyasına sahip olmayışıdır. Tahir, Marksizm'in mutlak doğruluğunu eleştirirken, uygulama alanında da toplum yapısına göre değişime gidilmesi gerektiğini savunur. Bu durum onun Marksistlerce dışlanmasına sebep olmuş, en kaba tabirle o, ne solcular ne de sağcılar tarafından kabul edilmiştir. *Notlar*'ında onun bu 'arada' kalışıyla ilgili rahatsızlığını hissettiren herhangi bir ipucuna rastlanmamaktadır.

1910 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş olan Kemal Tahir Demir, ilkokulu Kasımpaşa Gazi Hasan Paşa ilkokulunda, liseyi Galatasaray'da okumuştur. Kemal Tahir, yazı yazmaya okul yıllarında heves ettiğini bildirir. O, yazmaya şiirle başlamış, ilk şiirini *İçtihat* dergisinde 1931 yılında yayımlamıştır. Devamında *Varlık* ve *Ses* dergilerinde takma adlarla yayımlanan şiirleri olmuştur. Kemal Tahir, gazetecilik çalışmaları sırasında Babiâli'de sosyalist aydınlardan olan Kerim Sadi ve Sarı Mustafa ile ve sonrasında Nazım Hikmet'le tanışır. Bu arkadaş grubu içerisinde sosyalist görüşleri benimseyen Kemal Tahir, görüşleri sebebiyle 12 yıl hapis yatarak sosyalist aydınlar içinde yerini sağlamlaştırır. Kemal Tahir, Nazım Hikmet'le hapis arkadaşlığı yapar ve hapiste, Nazım Hikmet'in değerlendirmeleri eşliğinde, birtakım notlar tutmaya başlar. Çankırı, Çorum, Nevşehir ve Malatya illerinde mahkûmiyetini tamamlayan Kemal Tahir, bu mecburî gezinti süresince Anadolu halkını gözlemleme imkânı bulur. Hapiste bol bol roman çalışmaları yapar. O ilk eseri *Göl İnsanları*'nı 1950'de *Tan* gazetesinde tefrika olarak, ardından 1955'te kitap olarak yayımlar. Bu yıldan sonra ölüm yılı olan 1973'e kadar üretken bir yazı dönemi geçirir. Kemal Tahir'in *Notlar*'ından da anlaşılacağı üzere o, bir seneye birkaç roman planı sığdırmakta, seri romanlarının ilki çıkmakta iken ikincisini tasarlamakta hatta yeni basılan romanının ana karakterinin neslinden yeni bir roman karakteri oluşturmaktadır. Örneğin, 1958 yılında *Yedi Çınar Yaylası* basılırken *Köyün Kamburu* günlük bir gazetede tefrika ediliyor, aynı zamanda Kemal Tahir, *Kelleci Mehmet* ile *Dam Ağası* romanlarını tasarlıyor ve *Esir Şehrin Mahpusu*'nun son düzeltmelerini yapıyor (Tahir 1989a: 52). Ayrıca *Köyün Kamburu* romanının yeni yayınlandığı sırada verdiği bir röportajda Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*'nun oğlunun ilerleyen yıllarda bir roman kahramanı olarak okuyucunun karşısına çıkacağını belirtmektedir: “İleride yazılacak romanlarımdaki bazı kişilerin geçmişini aydınlatmak işinin bir kısmını da *Köyün Kamburu* ister istemez yükledi. Mesela: Mümkün olursa *Köyün Kamburu*'nun oğlu 1930-1933 sıralarında Üniversite talebesi olarak, yüksek kan – alçak kan davalarına karışarak karşımıza çıkacaktır” (Tahir 1989a: 10) Onun bu birkaç romanı bir arada çalışması ve durmaksızın notlar alması, yayımlamaya ömrü yetmese de birkaç düzeltme ile ölümünden sonra da kitaplarının yayınlanmasını sağlamıştır. Kemal Tahir, taslaklarını hazırlamış olduğu bazı romanları tamamlanmadan vefat edince, bu romanlar gözden geçirilerek basılmıştır. *Namuscular*, *Karılar Koşuşu*, *Hür Şehrin İnsanları*, *Dam Ağası*, *Bir Mülkiyet Kalesi* Kemal Tahir'in ölümünden sonra basılmış eserleridir. Bunların dışında Kemal Tahir'in on dört romanı, bir hikâyesi, bir senaryo metni ve çok sayıda düşünce kitabı vardır². Romancı yönüyle ön plana çıkmış olan Kemal Tahir, iyi bir roman yazabilmek için içinde bulunduğu toplumun iyi tanınması gerektiğine inanmış ve bir sosyolog, bir tarihçi gibi çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan düşünce kitapları Kemal Tahir'in romancı kimliğinin dışındaki enetelektüel yönünü ve düşünsel birikimini okuyucuya tanıtmış olmaktadır. “Kemal Tahir, sosyal bilimlerle felsefe, sanat ve edebiyat arasında örülen kalın duvarları yıkmak için uğraş veren düşünce ustasıdır. Kemal Tahir, özgün ve yetkin bir sosyal teorisyendir” (Kızılcılık 2012: 2).

² Naci Çelik Berksoy, “Kemal Tahir İçin Bir biyografi Çalışması”, *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, İstanbul, 2003 s. 267-299.

<http://www.milliyet.com.tr/kemal-tahir/> (erişim tarihi 07.12.2015)

Tutuklu kaldığı süre içinde hapis arkadaşı Nazım Hikmet'le tartışacak çokça zaman bulmuş olan Kemal Tahir, sosyalizm hakkında derinlemesine malumat sahibi olur. Fakat o, Türk toplum yapısı ve Marksizm'in Türk toplumuna uyarlanmasında bazı çelişkiler yakalayarak kendi orijinal yorumlarına kapı aralamıştır. Bu noktada Kemal Tahir, Nazım Hikmet ve diğer sosyalist arkadaşlarından ayrılır. “Kemal Tahir, erken denilebilecek bir dönemde, 1950'lerin başından itibaren resmî ideolojiden/tarih anlayışından ve onun sosyalist yorumundan kopmuştur. Halkın çıkarının, Batıcılığa karşı bir tarih anlayışının ve sosyalizminin savunucusu olmuştur”(Eğribel 2010: 178). Her ne kadar Kemal Tahir ile Nazım Hikmet görüş ayrılığına düşse de dostlukları daimidir. Zira Kemal Tahir, ömrünün son yıllarına kadar Nazım Hikmet'le görüşmüş ve onun fikirlerini dikkate almıştır.

Kemal Tahir, hiçbir görüşün değişmezliğine inanmadığı gibi, bir teorinin doğrudan başka bir toplumda uygulanmasının mümkün olmadığını düşünür(Tahir 1992: 68). Ona göre sosyalizm Türk toplum yapısına göre uyarlanmalı, Türk toplumunda onun tarihiyle birlikte yer bulmalıdır. Özlem Fedai, Tahir'in sentezini şöyle açıklar: “Doğu'yu özümsemiş bir ‘ulusal felsefe’nin hayalini kuran Kemal Tahir, Türkiye’de bilinen ve kitaplarda okunan Marksist öğretinin Osmanlı Devleti ve toplumu konusundaki açıklamalarını yetersiz bulduğu için Marksizm’i yerlileştirmeye çalışmış; Marksistlerce de eleştirilmiştir. (...) Böylece romanlarıyla bir yandan Türk toplumunu, değerleriyle Osmanlı’yla barıştırmaya çalışmış[tır]”(Fedai 2010: 375,376). Geleneğe ve tarih bilincinin önemine dikkat çekme gayretinde olan Kemal Tahir, sosyalizmi bu yönden eksik bulması sebebiyle farklı yorumlamalara gitmiş ve bir noktadan itibaren kendi yolunu çizmiştir. Onun bu tavrı, Türk köy edebiyatı için yeni bir soluktur. Çünkü Kemal Tahir, o zamana kadar Türk geleneğinin göz ardı edildiği, eserlerde Türk geleneğinin temel kaynak olarak alınmadığı bir roman anlayışında neşet etmiştir. Fakat Kemal Tahir, bu eksikliğin farkındadır ve çalışmalarını bu eksikliğin giderilmesi yönünde sürdürür. Cemil Meriç, Kemal Tahir'in bu yönünü şu ifadelerle dile getirir: “Bir neslin yüz akıdır Kemal Tahir. Türk düşüncesine ufuklar açmıştır. Türk romanının en yiğit, en güçlü, en büyük temsilcisidir”(2012: 343).

Kemal Tahir'in köy romanına yönelişi, onun köyü-köylüyü tanımadığı, köyde yaşamadığı gerekçesiyle bazı çevreler tarafından eleştirilmiştir. Kemal Tahir eleştirilere “gerçek yazar demek, ömründe hiç köylü görmediği halde, köylüyü, bütün geçmişi köyde ölen, geleceğinden beş-altı kuşak da köyde ölecek bir köylüyü iyi bilip yazabilen demektir(1989a: 171) sözleriyle cevap verir. Kemal Tahir'in cevabında Nazım Hikmet'in tıp-hasta ilişkisini yaşanmışlık-yazarlık ilişkisiyle bağdaştırmasının yansıması görülmektedir. Kemal Tahir'in Nazım Hikmet'le mektuplaşmalarında bahsi geçen meselede, Nazım Hikmet, ‘hasta ıstırap çeker, fakat hastalığı doktor bilir ve tedavi eder’ demekte romancılığı da bu ilişki doğrultusunda açıklamaktadır: “Romancılık da böyledir. Meselâ hapisaneyeye ait bir roman yazmak için sadece hapiste yatmak kâfi değildir. Kâfi gelseydi on, on beş sene yatan katillerin hepsi romancı olurdu”(1968: 24). Kemal Tahir'in köy romanı yazma işini bu çerçeveden ele almasında Nazım Hikmet'in telkinlerinin izi görülmektedir. Fakat Kemal Tahir'in sadece dinleyerek, duyarak ya da çıkarımında bulunarak köyü ve köylüğü tam olarak yansıtmadığını Ramazan Korkmaz makalesinde şu şekilde ifade eder: “Ne var ki yazar ile hikâyesini anlattığı kişi, grup ya da toplum arasında yakın referent birliklerinin olması şarttır. Bu müşterek anlama ve anlaşma zemininin yokluğu, karakter çiziminde ve özellikle bölgesel ağızlara dayalı kurulan diyalog türü metinlerde, yapay bir zorlamayı [getirir]”(2015: 240). Ramazan Korkmaz'ın makalesinde incelediği, *Sağırdere* ve *Körduman* romanlarının yanı sıra *Yediçınar Yaylası*, *Köyün Kamburu* ve *Kelleci Memet* gibi köy romanlarında da aynı uyumsuzluğu görmek mümkündür. Hatta köy romanlarında Kemal Tahir'in natüralist bir anlayışla, köy hayatını bütünüyle abartılı bir olumsuzlukla tasvir ettiği söylenebilir. “Kemal Tahir, bu tür romanlarında neredeyse ahlaklı, dürüst, fedakâr tek bir kahraman portresi çizmez”(Tutal 2011: 179). Köyü ve köylüğü tasvir ederken araştırmalarına ve romancı muhayyilesine fazlasıyla güvenen Kemal Tahir'in bu konuda eksik kaldığı dile getirilen eleştirilerdendir.

Ertan Eğribel, Kemal Tahir'in “bir romancı ve sosyalist olarak Türk toplumu ve tarihinin zengin geleneğinden yararlanma gereğini duyan ilk yazarımız”(2010: 182) olduğunu iddia eder.

Topluma geçmişinden ve geleneklerinden soyutlanmış bir grup insan olarak bakmanın yanlışlığını savunan Kemal Tahir, amaçladığı sosyalist toplum düzeninin Türk tarihi ve gelenekleriyle kurulabileceğini söyler. Türk toplumu gibi köklü bir geçmişe sahip olan bir toplum hakkında yorum yaparken bir ideolojiden öte yorum gerekmektedir. Ona göre, ideoloji kalıbını aşıp insana, insan gerçekliğine ulaşmak esastır. Ve insanın gerçeği ona ait olan gerçektir, aktarmayla yeni bir gerçek oluşturulamaz. Kemal Tahir'in Türk toplum yapısı üzerindeki bu fikirleri ve çalışmalarını onun yerli romancı olarak anılmasının sebeplerindedir. Ertan Eğribel'e göre "diğer akımların savunucuları kendilerini 'yerli'likle tanımlamazken Kemal Tahir yerliliğin savunucusu olmuştur"(2010: 175). Kemal Tahir'e göre bilhassa başka toplumların içinden doğmuş olan ideolojiler, kendi toplumuna uyarlamada gelenek ve tarih süzgecinden geçirilmedikçe, yerlileştirilmedikçe eğreti duracak hatta o toplumu geriletecektir. Bu sebeple Tahir'in şiddetle savunduğu, 'ideolojinin yorumlanması' meselesi onu bugün durduğu noktaya taşımıştır.

Kemal Tahir'in Roman Poetikası

Kemal Tahir, *Notlar*'ında roman poetikasına dair bazı hususlardan bahsetmiştir. O, roman yazma adına romancının tutumunu önemser. Sorumluluk sahibi bir romancı ve ideal romancının vasıflarından bahseder. Batı ve roman ilişkisi Kemal Tahir'in ele aldığı konulardandır. O, realizmi romanın bakış açısı, tarihi ise romanın temel kaynağı olarak ele alır. Kemal Tahir, özgün romanın Türk toplumunun gerçekliğinden çıkacağına inanmaktadır. Sosyalizm ise Kemal Tahir'e kılavuzluk yapan fikir hareketidir.

Romancı ve Sorumluluğu

Kemal Tahir'in roman anlayışına bakıldığında insanı merkeze alarak oluşturulan bir roman yazma tarzının olduğu görülür. Ona göre roman bir araçtır ve insanlığa hizmet etmelidir. Kemal Tahir *Notlar*'ında romanın vazifesini, insanı yüceltmek ve insan dramını işlemek olarak belirler. Fakat Kemal Tahir, *Notlar*'ında, insanı yüceltmenin tam olarak ne anlama geldiği, insanın dramı ile onu yüceltmenin bağlantısı veya insanı gerçekleriyle kabullenmenin yüceltmek anlamına gelip gelmediği hakkında bilgi vermemiştir. Yalnızca "insanın namuslu dramı, insanı yükselten dramdır"(Tahir 1989a: 221) sözü ile kısa bir açıklamaya yer verir. O, sık sık, ancak insanın dramını işleyen ve insanı yücelten romanların büyük roman sayılabileceğini, romancının en büyük sorumluluğunun insanı yüceltmek olduğunu ifade etmiştir(Tahir 1989a: 34-39). Büyük romanın bazı özelliklerine değinen Kemal Tahir, büyüklüğü yine insan faktörüne bağlar ve büyük romanların "insanı arayıp bulmaları ve onu aydınlatıp zenginleştirmeleri"(Tahir 1989a: 324) ile ölümsüzlüğe kavuşacaklarını belirtir. Ona göre büyük roman, insanlarda ve yaşamda kendisini sık sık hatırlatan romandır.

Kemal Tahir, romancı olarak kendisi de sözünü ettiği sorumluluğu taşıdığını belirtir: "Bir Türk edebiyatçısı –romancısı olarak memleketime ve dünyaya karşı bir tek sorumluluk taşıdığımı, onun da insanları gerçekten yüceltecek büyük romanlar yazmak olduğuna inanıyorum(Tahir 1989a: 41)". Kemal Tahir, insan dramı üzerine ise etraflı bir düşünce geliştirmiştir. O *Notlar*'ında, romanlarını tek insanın dramına dayandırdığını birkaç yerde ifade eder(Tahir 1989a: 69). Ona göre tek insanın dramını işlemenin bazı koşulları vardır. Drama düşen roman kişisi için çıkış kapıları olmalıdır. Böylelikle işlemeye değer bir dram oluşturulmuş olur: "Roman kişinin dramındaki özellik içine düştüğü açmazın çepeçevre kapalı olmamasındadır"(Tahir 1989a: 143). Kemal Tahir, çepeçevre kapalı açmaza düşen kişinin durumunu çaresizlik olarak tanımlar ve ona göre bu durum bir roman konusu değildir. Romandaki insan dramı, sosyal bir amaçla kaleme alınmalıdır. İnsan dramı uyarıcı nitelikte olmalıdır. Bu ayrıntıyı Kemal Tahir şöyle ifade eder: "Roman kişinin dramındaki büyüklük, bizi, sorumluluklarımız üzerinde uyardığı derecededir"(Tahir 1989a: 325). *Notlar*'ında birkaç yerde romanın ana işlevinin tek insanın dramını anlatmak olduğunu ifade eden Kemal Tahir, aslında bu ifade ile sosyal meseleyi ele aldığını, insan dramından yola çıkaran sosyal dramı işlediğini dile getiriyor: "Romanda sosyal mesele nasıl ele alınır? İnsan unutuluyor. İnsan dramı sosyal dram"(Tahir 1989a: 159). Nitekim o, romanlarında da insan dramından hareketle sosyolojik değerlendirmelerde bulunarak sosyal meseleleri ele almış olmaktadır. Kemal Tahir'in

insanı ve sanatı algılayışı onun benimsemiş olduğu Marksist görüşle örtüşür. Marksist estetikte sanat toplumsaldır ve insan yörüngelidir: “Sanat nesnelere, doğanın toplum gerçekliğinin yalın bir yansıması değildir. Sanatta dile gelen, somutlaşan şey, bütün real ve ideal, gerçek ve düşünsel ilgileri içinde *insandır, evrensel insandır*. İnsana ve topluma saygı duyma, bunun için sanata saygı duyma anlamına gelir” (Tunalı 2003: 73). Bu sebeple sanat, toplum ve insan gerçeğinden ayrı düşünülemez. Burada sanata saygı duyma noktası, insan ve topluma saygı duyma ile şartlandırılmıştır.

Marksist felsefeye göre insanın anlamlandırılmasının tarihsel ve toplumsal iki yönü vardır. Nesnelere ve insanlar çevreleri ile anlam yüklenirler. “Marksizm’e göre, hem insan hem de insan bilinci tarihin ve toplumun ürünüdür”(Tunalı 2003: 46). Kemal Tahir’in romanlarındaki çatışma noktasını, insan dramı olarak tanımlaması fakat toplum içindeki insanın dramını kastetmesini bu açıdan ele almak gerekir. O, Marksist bir düşünce tarzıyla insan dramını tanımlamış, toplumun ve tarihin bir ürünü olan insanın dramını ele almıştır. Kemal Tahir’in *Notlar*’ında ‘manasız’ ve kişisel konuları işleyen eserleri eleştirmesi, onların toplumsal konulardan, insan gerçekliği anlayışından uzak olması sebebiyledir. Tahir’in üzerine eğildiği bu eleştiri noktası Marksist estetik anlayışından kaynaklanır. Marksist estetiğe göre sanatta toplum dışı konular kapitalist bir söylemin bir yansımasıdır: “Kapitalist toplumlarda, insan giderek insansal-toplumsal gerçekliğe yabancılaşır. Bunun sonucu olarak ortaya koyduğu ürün, bu toplumdışılığı, bu içedönüklüğü bir değermiş gibi somutlaştırır”(Tunalı 2003: 106). Kemal Tahir de eleştirilerinde tümüyle kişisel konuların, şahsi açmazların, bunalımların ele alınmasına karşı çıkar. Ona göre yazar, tecrübe edip çözüm bulduğu çatışmaları okuyucuya sunmalıdır. Bir nevi rehber gibi olmalıdır romancı. Nitekim Marksist estetik, sanatın aydınlatıcı yönünü esas alarak onu bir bilinçlendirme aracı olarak görür: “Sanatın büyücülük görevi, giderek toplumsal ilişkilere ışık tutmak, yoğunlaşan toplumlardaki insanları aydınlatmak, insanların toplumsal gerçekleri tanıyıp değiştirmelerine yardım etmek görevine dönüştü”(Tunalı 2003: 94). Kemal Tahir’in düşünce ve roman dünyasındaki hareket noktası da burasıdır. O romanlarını toplumsal bir amaca hizmet etmesi amacıyla güderek kaleme alır.

Berna Moran, Kemal Tahir’deki insan dramı-sosyal dram değişimini şöyle anlatır: “ Tek insanın dramı yavaş yavaş arka plana atılıyor ve toplumun dramı ön plana çıkıyor ve şu oluyor yazarın görevi: Toplumun bir bilim adamı gibi incelemek ve gerekirse romanında bir bilim adamı gibi açıklamak”(2008: 186). Bu duruma en belirgin örnek onun son dönem romanlarından olan *Devlet Ana* romanıdır. Kemal Tahir’in anlatmaya, bir araya getirmeye çalıştığı toplumsal düzenin argümanlarını bu romanında düzene koymuş ve buradan bir ‘toplumun dramı’ çıkmıştır. Onun, İsmet Bozdağ ile sohbetlerinde şöyle bir diyaloga rastlanır: “ ‘Romanlarımda bugüne kadar drama düşmüş kişileri anlattım, Devlet Ana’da böyle bir merkez adam yok! Diyorum ki: Sakın biz kişinin dramı yerine, toplumun dramını yakalamış olmayalım?’ (Bozdağ 2006: 103). Kemal Tahir her ne kadar tek kişinin dramını anlatıyor da olsa, o tek kişinin kişisel dramını değil, kişi üzerinden sosyal dramını anlatmaktadır. Kemal Tahir’in roman kişilerinin dramı dışı dönüktür. Onda dram kişisel bir mücadeleden ziyade toplumsal bir varoluşun, toplumsal bir kimlik sahibi olmanın mücadelesidir.

İdeal Roman/Romancı ve Bazı Kehanetler

Sahici ihtirasım, biricik sahici ihtirasım: Roman

Kemal Tahir roman poetikasına dair ipuçlarını *Notlar* adıyla kitaplaştırılan yazılarında açık bir biçimde vermiştir. O, bir romanın içerik özellikleri, kurgusu ve çatışma noktalarıyla ilgili birtakım görüşler beyan eder. Kemal Tahir’e göre romanda dört tane çatışma noktası vardır. Bunlar kişinin kendisiyle çatışması, kişinin kişiyle çatışması, kişinin kişisel bir olayla çatışması ve kişinin toplumsal bir olayla çatışması. Ona göre önemli olan, bu çatışma noktalarında roman kişisinin teslimiyetle başına gelenlere sessiz kalması değil kendi benliğiyle, idrakiyle mücadele etmesidir. Bu nokta o kişinin dramını ve romanın dram serüvenini oluşturur.

Notlar’ında Kemal Tahir’in roman yazarken kişiler üzerine çokça kafa yorduğu görülmektedir. O, roman kişilerinin isimlerini dahi karakterlerine uygun seçtiğinden bahseder(Tahir 1989a: 58).

Roman kişilerinin ne bütünüyle uydurma ne de bütünüyle gerçek kabul edilemeyeceğini ifade eden Kemal Tahir, böyle bir kabullenmenin romancı sefaleti olduğunu söyler. Kemal Tahir romanın iskeletini kişi üzerine kurar, kişi odaklı bir gelişim çizgisi izler. Onun romanlarında kişiler geçmişleriyle, fikirleriyle ve yaşantılarıyla resmedilir. İnsanın iyi resmedilmesiyle onun çevresinin de anlatılmış olacağını savunan Kemal Tahir, romanın tür olarak gelişim çizgisini roman kişilerinin oluştururken tercih edilen özelliklere bağlar ve eleştirilerini, roman kişilerinde yaptığı tercihlerle ortaya koyar. Kemal Tahir, romanlarında kahraman tercihini doğru yapamayan romancıları romanı anlamamakla ya da çıkarıcı olmakla suçlar: “Romanda, kaynaşma zamanlarının kahramanları başka, asıl roman zamanlarının gerçek kahramanları başkadır. Bu hesapta, günübürlüğüne çalışan romancılar, zaten romanın ne olduğunu anlamamış, ya da anlamış da faydayı üstün tutacak kadar ortahalliden aşağıda kalmış, yalınkat yazarlardır”(Tahir 1989a: 271). Ona göre, kaynaşma zamanlarının kahraman tercihi ile asıl roman zamanlarının kahraman tercihi farklı olmalıdır. Bu, iki zamanın romanlarının ayırt edici özelliği roman kişisidir.

Konuşmaları, romanın aksiyonunu sağlayan birer unsur olarak gören Kemal Tahir, romancının öncelikle bu anlayışa ulaşması ve anlayışını yazıya dökmeyi başarabilmesi gerektiğini vurgular. O, aksiyonun yalnızca hareket olmadığını diyalogların da birer aksiyon olabileceğini ifade etmektedir. Fakat onun ifadesinden hareketle buna ulaşabilmenin gayret gerektirdiği söylenebilir. Ona göre “roman yazarı, ancak, kendisini yazma çizgisini aşıp, roman kişilerini anlatmayı başardığı zaman, gerçekten roman yazarı olmuş sayılır”(Tahir 1989a: 270). Bu noktada Kemal Tahir’in vurguyu yine roman kişisinde topladığı göze çarpar.

Gerçekleri ele alma konusunda yorumlama gücünü ön planda tutan Kemal Tahir, roman poetikasında da yorumlamaya önem verir. Romanın temelini bilgi olduğunu ifade eden Kemal Tahir, büyük roman için ise bu bilgiyi aşmayı temel olarak gösterir (Tahir 1989a: 272). Bu ifadeler, bilginin yorumlandığı, değerlendirildiği ve işlendiği bir romana büyük roman denilebileceğini düşündürmektedir. Kemal Tahir’in romandaki ayrıntılarla ilgili görüşü hayli ilginçtir. Zira onun sözleri hacimli kitapları hakkında da ipucu verir: “Romanda ve resimde bir sanat eserinin teferruatı, sanatkârın hayal ettiği umumi kompozisyonu ahenklendirir”(Tahir 1989b: 93). Buradan Kemal Tahir’in eserlerinde görülen ayrıntılandırmanın sebebine ulaşılabilir. Onun ifadelerine göre, ayrıntılar eseri daha hareketli, daha uyumlu bir bütün haline getirir.

Tartışması yıllarca süren, edebiyat dünyasının paradoksal sorusu olan “sanat ne için?” tartışmasına Kemal Tahir de sessiz kalmamıştır. Lakin onun cevabı çok daha keskin, delilli ve akla yatkındır. Kemal Tahir’in bu tartışmaya tümüyle halktan birisi gibi baktığı açıktır. Her daim söylemlerinde halkın içinden birisi olmak gerektiğini ifade eden Tahir’in, bu konudaki yorumuyla amacına yaklaşmış olduğu görünmektedir. Kemal Tahir, “sanat ne için?” sorusunda dünya görüşünün de tesiriyle “toplum” tarafını tutar ve son sözü söyler: “ ‘Sanat sanat için’ sözü en az ‘zenginlik zenginlik için’, ‘akıl akıl için’, ‘ilim ilim için’ sözü kadar saçmadır”(Tahir 1989b: 153). Kemal Tahir, niçin “sanat toplum için” dediğini de açıklar: “Hâlbuki sanat, sadece hayatı aksettirmekle kalmaz, onu izah da eder”(Tahir 1989b: 153). Fikirle daima eleştirel gözle bakıp hep bir açık kapı bırakan Kemal Tahir, “sanat toplum için” görüşünü de ‘sipsivri’ almamak gerektiğini belirtir. Ona göre “sanat”ı tercih edenlerin geçmişe dönük karamsarlığının “toplum”u tercih edenlerde geçmişe dönük iyimserlik olarak görülebileceğini söyler. Kemal Tahir *Notlar*’ında, manasız eser söylemine de yer verir. Kemal Tahir, bir eserin muhakkak bir fikir barındırması gerektiğini manasız eser olamayacağını söyler ve manasız eseri ağır bir dille eleştirir: “Bir sanatkarın söyleyeceği doğru bir fikri yahut bunu açıkça söylemeye cesareti yoksa, sığınacağı yer elbette fikirle ilgisi bulunmayan saçmalıklar ve dekadanstır. Bu suretle edebiyatta olduğu gibi resimde de manasızlığın bir manası vardır: yapan ve yazan budaladır!”(Tahir 1989b: 161). Kemal Tahir’in kötü roman ve romancı tanımında ise insan dramı vardır. Ona göre insan dramına yaklaşmış fakat onu bir sanat eserine dönüştürememiş eser kötü roman, olaylarda kalıp insan dramında bu olayları yaşatamamış kişi ise kötü romancıdır. İnsan dramı olmayan eser ise zaten roman değildir (Tahir 1989b: 131,139). Tezli roman anlayışına karşı çıkmayan Kemal Tahir, romanda bir tezi savunmak için romancının öne sürdüğü tezin konusuna hâkim olması gerektiğini

ifade eder(Tahir 1989b: 204). Hâkim olunmayan bir tez, romanda -sanatçı ne kadar iyi olursa olsun- boşluğa düşecektir.

Kemal Tahir, *Notlar*'ında roman poetikası hakkında fikir verirken güncel (döneminde) roman ve romancı değerlendirmelerinde de bulunmuştur. Zaman zaman isim vererek kişiler hakkında görüş belirten Kemal Tahir, dönemin genel edebî havasını da değerlendirir. Tahir, Türk edebiyatının eksikliklerini dile getirir: “Biz Türk sanatçılar, üç şeye şiddetle muhtacız: Kültüre, sağlam bir dünya görüşüne; bu görüşün ışığında Türkiye’yi ve Türk insanını –Osmanlılıktan bugüne kadar- kendimizce anlamağa, tanımağa”(Tahir 1989a: 52). O bu eksiklikleri tespit ederken kendi roman poetikasına ve dünya görüşünün sanata bakışına dayanır. Bir romancı olarak kendisi de sözünü ettiği eksiklikleri tamamlama gayreti içinde olmuştur. Romanda bir fikrin gerçekçi boyutlarla incelenmesine azami derecede önem veren Kemal Tahir, fikir barındırmayan eserleri sert şekilde eleştirir(Tahir 1989a: 250). Ona göre romancı kendi tecrübelerine dayanan çözümleri aktarmalıdır, kafa karışıklığını değil. Sanatı toplum yararına kullanılacak bir araç olarak gören Kemal Tahir, ancak toplumun önemli bir meselesine cevap veren romanların büyük bir tesir yapabileceğini söylemektedir(Tahir 1989b: 211). O romanda toplum meselelerini ön planda incelenmesi gerektiğini savunur. Kemal Tahir romanlarındaki gayenin ne olduğunu şu mütevazı cümleleri ile ifade eder: “Ben Anadolu Türkü’nün ortalama-ortak yönünü tesbite çalışıyorum. Bunu başarmağa çalışacağım”(Tahir 1989b: 143). Kemal Tahir’in, romanlarında toplumsal meselelere cevap verme çabası okuyucularından güçlü bir yankı bulur. Onun romanlarında halk; milli kimliği, geleneksel değerleriyle varlık bulur. Eserlerinin konuları onun eğildiği sosyolojik meselelerin birer göstergesidir. Köy halkı ve yaşantısı, Türk aydını, hapisane sosyolojisi, tarihi olaylar ve oluşumlar ile siyasal olaylar onun işlemeyi tercih ettiği konulardandır. Kemal Tahir, tarihi romanlarını dahi güncel meselelere çözüm üretecek içerikte yazdığını belirtir:

“Romanlarımı çoktan beri tasarlanmış bir geniş plan üzerinde hazırlıyorum. Bu ana planda, toplumumuzu meydana getiren çeşitli halk kümeleri, zümreler toplumdaki yerlerine, önemlerine göre sık sık yer değiştirir. Romanlar, bu açıdan bakılırsa günümüz olaylarını yakından izler, öyle ki 600 yıl önceyi anlatan *Devlet Ana* günümüzün olaylarını hatta bir anlamda yakın geleceğimizi aydınlatacağı düşüncesiyle yazılmıştır”(Tahir 1990a: 40)

Kemal Tahir, Türk edebiyatının gelişim dönemlerini ciddiyetle takip etmiş, o gün adına bulunduğu konumu yorumlamış ve gelecek adına tahminler yürütmüştür. O bir röportajında, Tanzimat dönemi Türk edebiyatının amacının büyük ürün ortaya çıkarmak değil, Batı ürünlerini tanıtmak olduğunu belirtir. Ona göre Tanzimat döneminde sanatta batılılaşma sağlanamamış, ancak bir taklitle sınırlı kalınmıştır. Bu sebeple ‘batı etkisinden kurtulabildik mi?’ sorusu geçersizdir. Zira tam bir batılılaşma olmadığı için batı etkisinden kurtulmak durumu söz konusu olamamaktadır(Tahir 1989b: 225).

Türk edebiyatına iyimser bir gözle bakan Kemal Tahir, Türk romanı adına oldukça parlak bir gelecek görür. Ona göre oldukça ümitvar bir çizgide olan 1970lerin Türk romanı, dünya romanlarını imrendirecek hatta kışkırtacak kadar ileridedir(Tahir 1990a: 37). Kemal Tahir’e göre, gelecekte dünya edebiyatçıları Türk romanlarını değerlendirebilmek için zihinlerini çatlatırcasına zorlayacaklardır:

“Şurası artık iyice bilinmelidir ki Türk yazarları çoktandır ‘bakın biz de sizin gibi yazabiliyoruz. Sizin istediğiniz gibi diye değil, biz böyle yazıyoruz işinize gelirse’ diye haykırıyorlar. Bu dönemde yabancıların öğütlerine de, yergilerine de kesinlikle metelik vermiyorlar. Çünkü er-geç bizimle gerçekten ilgilenmek zorunda kalacaklarını, o zaman gerçek eserlerimizi, bizim onların eserleri üzerinde yaptığımız gibi her kelimesinde durarak, kafa patlata patlata okuyacaklarını, öğrenmeye, anlamaya, yararlanmaya çalışacaklarını biliyorlar”(1989b: 296).

Özgün eserler vermeyi, kendi gerçekliğinin bilincinde olmaya bağlayan Kemal Tahir, Türk okurunun kendi gerçekleriyle ilgilenmesini umut ışığı olarak görür: “Türk okurları son yıllarda, kendi gerçeklerimizle ilgilenmeye başladılar. Çok önemli bir aşama olan bu davranış, Batı

kopyacılığı, Batıdan hazır fikir kalıpları alarak dünyaya bu açıdan bakma alışkanlığımızdan yavaş yavaş kurtulduğumuzu gösterir”(Tahir 1989a: 410). Kemal Tahir, Türk okurunda gördüğü bu değişimin edebiyat dünyasına etkisini yazar-okur ilişkisi ile açıklamış olmaktadır.

Türk romancılığının dünya edebiyatının zirvesinde tek başına durduğunu(Tahir 1990b: 21) ifade eden Kemal Tahir bu övgülü sözlere örnek bir isim verme konusunda ketum davranır. Yalnız Türk edebiyatının dünya çapında büyük yazar ve şairlerini yetiştirdiğini söylediği bir yerde “taklitsiz Türk şiiri, hikâyesi, romanı yazanların ifadesidir bu”(Tahir 1989b: 267) ifadesi ve çoğu yerde isim vermekten kaçınması, kastettiği örnek ismin kendisi olduğunu düşündürür. Kemal Tahir’in gerçek Türk romanının doğduğu tarih olarak 1945 yılını işaret etmesi, kendisinin örnek isim olduğu fikrine bir delildir: “Türk romanının gerçekten başlaması, Türk özün romanımıza girmesi tarihidir (1945)”(Tahir 1989a: 97). Tahir’in eleştirdiği Türk romancılardan hakkında olumlu ifadeler kullandığı romancı oldukça azdır. O, eleştirdiği isimlerin eksikliklerini ve onları dünya romancısı olarak görmediğini belirtir.

Kemal Tahir her ne kadar ‘dünya çapında romancı’ için isim zikretmese de geçmişteki ve kendi dönemindeki bazı edebiyatçılar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre gerçekçi bir gözle insana bakmadan toplumu anlamak ve buna uygun eser vermek mümkün değildir. O, bu duruma somut bir örnek olarak Namık Kemal’i gösterir: “Namık Kemal’in, Vatan – Millet – Hürriyet severlikte eseri değil, namı kalmıştır”(Tahir 1989a: 227). Halit Ziya ise “kahramanlarının ihtiras ve duygularını tahlil eden onları muhitleri içinde gösteren ilk sahici Garp’lı görüşlü romancıdır”(Tahir 1990b: 173). Fakat ona göre Halit Ziya’nın romanları yerli özellik taşımamaktadır. Onun romanları pekâlâ Paris’te geçmiş, roman kahramanları ise birer Fransız karakter olabilir. Kemal Tahir *Notlar*’ında ilk dönem hocası olan Nazım Hikmet’in bazı eserlerine temas eder. Ona göre “Nazım Hikmet’in *Bedreddin Destanı* ile *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eserleri kendileri olarak değil, yönedikleri meseleler olarak önemlidirler”(Tahir 1989a: 302). Dünya görüşünü paylaştığı ve çağdaşı olan Fakir Baykurt da Kemal Tahir’in eleştiri oklarına yakalananlardandır. Kemal Tahir, Baykurt’u insan dramını anlayamama noktasında, İraz Ana karakteri üzerinden eleştirir (Tahir 1989a: 221).

Kemal Tahir, roman görüşlerinin oluşumunda büyük tesirleri olan dünya romancıları hakkında da birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Tahir, Tolstoy’un romancılığını eleştirirken Dostoyevski ve Gogol’u özel bir yere koyar. Stendhal ve Zola’yı gerçekçi tarzları sebebi ile öven Kemal Tahir, Balzac’ı realist romanın babası olarak değerlendirir.

Kemal Tahir’e göre Tolstoy’un eserlerinde dram çepeçevre kapalı dramdır. Tolstoy’un romanları karanlık ve hülyasızdır. “Tolstoy’da gerçekler insancıl değildir. (...) Oysa Dostoyevski’nin karanlıkları, yaşadığımız dünyanın bildiğimiz karanlığıdır. Dostoyevski, insanın insana güvenini tazeleyen büyük yazarlardandır”(Tahir 1989a: 237). Kemal Tahir, Tolstoy’un kişilerinin canlılığını kendisinden aşırılmış saydığı için Tolstoy’u bencillikle suçlar. Gogol, Tahir’e göre Rus romanını ve dilini yaratan dahi sanatçıdır(Tahir 1989a: 247). Kemal Tahir Stendhal’ı kişilerini oldukları gibi, sosyal veya edebî yönü ön plana çıkarmadan değerlendiren ilk romancı olarak görür. Fakat o, Stendhal’ın ‘ben gelecekte yazıyorum’ sözünü eleştirir(Tahir 1989a: 264). Tahir’e göre roman geleceğe yazılmaz, güne yazılır. Kemal Tahir’in Zola için “heyecanla düşünür ama soğukkanlılıkla yazar” sözü dikkat çekicidir.

Kemal Tahir’in ise roman yazma süreci ciddi bir çalışma dönemini içine alır. O, benimsediği realist tavrın gereği olarak sıkı bir gözlem neticesinde kalemi eline almaktadır. Kemal Tahir, ciddiyet ve iyimserlikle planladığı roman konuları üzerine uzun boylu düşünür ve günün belli saatlerinde üretkenliğini kâğıda döker. O sabırla çalışır, eserini sürekli düzelterek en iyisini bulmaya gayret eder(Tahir 1989a: 48). Kemal Tahir, onu romancı yapan gelişme sürecini ise incelediği roman teorilerine, büyük saydığı romancıları tekrar tekrar okumasına ve onların roman müsveddelerini incelemesine bağlar(Tahir 1989a: 57). Ona göre büyük roman yazabilmek için izlenmesi gereken süreç oldukça önemlidir. Kemal Tahir’in *Notlar*’ında açıkça belirttiği büyük romanın özellikleri şunlardır:

“Geniş, sağlam bir bilgiye, uzun boylu çalışmaya, sosyal ve ekonomik münasebetlerin insan ruhundaki etkilerine, bu etkilerin meydana getirmekte olduğu derin değişimlere dayanan büyük roman, herhangi bir yazarın ‘biraz da roman yazsam’ demesiyle meydana gelmez (...) Bir konunun büyük roman olabilmesi, ancak müsvedde üzerinde bıkmadan usanmadan aralıksız çalışmaya bağlıdır. Bir solukta yazılıvermiş, gerçek büyük roman hemen hemen hiç yoktur”(Tahir 1989a: 54,182).

Kemal Tahir'in dünya görüşüne paralel olarak belirlediği büyük romanın niteliklerini, emek ve insan kelimeleri ile özetlemek mümkündür.

Dil Dosyası

Dil şuurun aracısız görüntüsüdür

Türk edebiyatında dil meselesi üzerine de birtakım görüşler belirtmiş olan Kemal Tahir'in *Notlar*'ının üçüncü cildi *Dil Dosyası* 'dır. Bu ciltte Kemal Tahir'in dil konusuna felsefe açısından yaklaşımı ele alınmıştır. *Dil Dosyası* 'nda Kemal Tahir; dilin özünü, varlık alanını, oluşum sürecini, toplumsal etkilerini inceler. Dilin tanımı, alfabelerin özellikleri ve gramer hakkında birtakım görüşler belirten Kemal Tahir, kelimeler üzerinden de dil meselesini tartışır.

Türkçenin geçirdiği aşamalara değinen Kemal Tahir, Osmanlıca ve eski yazı hakkında görüşlerini ortaya koyar. Ona göre “Eski yazının en büyük mahsuru Arap fonetiğine uygun olmasıydı. Mustafa yazar Mustafa okurduk. Eski yazının bir başka esirliği Arapçanın sılabik-hecelik yazı olduğu halde bizim lisanımızın vokalik olmasındandı[r]”(Tahir 1989c: 43). Kemal Tahir Osmanlıca hakkında ise şunları söyler: “Üç dilden bir dil olur sanmak, bir dilde üç ayrı dilin dil yasaları aynı zamanda yürüyebilir sanmaktır. Aslında diller birbirine karışırlar ama, tek dilin temel yasalarına girerek yaparlar bu işi... Nitekim Osmanlıcada böyle olmuş, temel yasa Türkçe kalmıştır”(1989c: 69). Dil devrimi, Osmanlıca ve öztürkçe tartışmalarının yaşandığı dönemde Kemal Tahir, dil ile ilgili okumalar yapmış ve kendi görüşlerini paylaşmıştır. Dilde yeniliklere gidildiği bu dönemde Kemal Tahir'in eleştirdiği konulardan birisi de konuşma ve yazı dili alanında yapılmak istenen yeniliklerdir. Bu konuda devrik cümlelerin yazı diline sokulmak istenmesini eleştiren Kemal Tahir, devrik cümlelerin konuşma dilinin bir unsuru olduğunu ileri sürer. Ona göre devrik cümle konuşma dilinde, şiirlerde kullanılır (Tahir 1989c: 136). Kemal Tahir, kendi ifadelerine göre, eserlerini yazarken de dil konusuna hassasiyet göstermekte, romanlarını tamamladıktan sonra dil bakımından kontrol etmek için tekrar okumaktadır (Tahir 1989c: 139). Nazım Hikmet mektuplarında Kemal Tahir'e dili, Türkçeyi kullanma hususunda iltifat eder: “Türkçeyi senin yazdığın kadar iyi, sağlam, ciddî, oyuncaksız yazan yok”(1968: 401) derken Nazım Hikmet, bu sözünün ardına objektif olduğunu ilave etmeyi ihmal etmez.

Kemal Tahir'in dile verdiği önemin boyutu, eserlerinde dikkatle işlenmiş Türkçeden, eserlerini dil bakımından devamlı olarak incelemesinden ve onun dili geçmiş-gelecek bağlamında inceleyerek bütünüyle kavrayıp içselleştirme çabasından anlaşılabilir. Kemal Tahir, *Dil Dosyası* 'nda dili bütün boyutlarıyla ele almış, Kendi ifadesiyle dilde bilhassa Türkçede temel üç meseleyi dert edinmiştir: “1- Kelime üretme... (Bazı üreticiler buna açıkça ‘uydurma’ da diyorlar), 2- Ters cümle... (Yani devrik cümle), 3- Konuşma dili ile yazı dilinin münasebeti”(1989c: 130). Kemal Tahir, dili iyi bilmekle iyi romancı olmak arasında sıkı bir bağ kurar. Ona göre “güçlü dil olmayınca, güçlü fikir (dünya görüşü) olamaz”(Tahir 1989c: 318). Güçlü fikir sahibi olmayı güçlü bir dil sahibi olmaya bağlayan Kemal Tahir anadilini kullanmayan bir milleti inmeli insana benzetmiştir(1989c: 26). İnmeli insan, fonksiyonlarından birini kullanmaktan mahrum bir millete işaret eder. Edebî eser için de dil büyük bir öneme sahiptir ona göre. Kemal Tahir'in romancı kimliği ile dil konusunu bu denli irdelemesi burada aranmalıdır. Kemal Tahir'e göre “dil ruhtan mahrum olursa orada büyük bir nesir doğamaz(1989c: 238). Kemal Tahir, Türkçenin ruhunu aramakta ve bu ruhla romanlarını kaleme almaya çalışmaktadır.

Notlar'ın diğer ciltlerinde de Kemal Tahir'in edebiyat alanında dilin konumu ile ilgili görüşlerine rastlamak mümkündür. Dil devrimi, Kemal Tahir'in değerlendirdiği ve eleştirdiği

konulardandır. Ona göre dil devrimi, halkın anlamadığı Arapça kelimeleri çıkarıp yine halkın anlamadığı öztürkçe kelimeler koymak demektir. Eğer bir toplumun dilinde değişim yapılacaksa bu sanatkarların vazifesidir ve onlar buna muktedirler. Dil devrimine, gerekçeleriyle tepki gösteren Kemal Tahir, harf değişimi mümkün olsa bile dil değişiminin mümkün olamayacağını söyler(1989c: 29). Dil devriminin gayesizliğine dikkat çeken Tahir, bu çabanın toplumda bir karşılığı olmadığını dile getirerek eleştirilerini sürdürür: “Harf değişmesi (buna inkılâp diyenler de var) dil sadeleşmesi ile Türk halkına bilmediği hangi önemli dünya görüşü, yeni inanç ve yaşamasını kolaylaştıracak bilgi ulaştırıldı”(1989c: 320). Kemal Tahir, halkın kelime hazinesinden keyfi olarak kelime çıkarmanın dâhilerin bile harcı olamayacağını ifade eder (Tahir 1989a: 44-45).

Sanatçıyı dil üzerinde etkin bir karakter olarak gören Kemal Tahir, o günün ortamı içinde her Türk yazarının dil endişesi taşıması gerektiğini belirtir. O, bu endişeyi her Türk yazarı, her Türk aydını hatta her Türk okurunun taşıması gerektiğine inanmaktadır.

Romanda Batı ve Biz

Toplumun psikolojisini iyi okumayı hem bir romancı hem de bir düşünür olarak gaye edinen Kemal Tahir, Batı ve Batılılaşmayı iyi anlamının gerekliliğini savunur. Kemal Tahir’e göre bir gerçek vardır: Batı ile Osmanlı toplumunun karşılaşması ve bunun sonuçları. Bu noktada Kemal Tahir, değerlendirmelerini önyargısız ve tatmin edici bir bilgi donanımı ile yapma yoluna gider. “Batı bize benzemez” söz kalıbı ile özetlenebilecek bir Batı anlayışına sahip olan Kemal Tahir, Türk’ün yaşayışı, düşüncüsü, hissedışı ve dahi romanı ile Batı’ya benzemezliğini savunur. Ona göre Türk romanını özgün yapan, onun dram durumunun Batı romanındaki dram durumdan farklı olmasıdır. Kemal Tahir, bu tespitine açıklık getirir: “Batı insanı, toplum içinde yalnız olduğu için bahtsızdır. Sömürücü olduğu için sürekli olarak sömürülme tehlikesi ile karşı karşıyadır. (...) Oysa Türk insanı toplumun gerçekten ayrılmaz parçasıdır. Deli olmadıkça kendisini yakın çevresinden kesinlikle ayırmaz”(Tahir 1989a: 98-99). Aslında Türk toplumunda delilerin de yakın çevresinden ayrılmadığını belirtmek, Kemal Tahir’in görüşlerine bir katkı olacaktır. Batı dramı ile Doğu yani Türk insanının dramını farklılığı onun romanlarını oluşturmasında önemli bir etkidir. ‘Gerçek’ meselesine ciddi anlamada kafa yormuş olan Kemal Tahir, romanın gerçekliğini bu iki medeniyet düzleminde de değerlendirir. Batı’nın gerçeklerini kendi gerçeği olarak kabul etmiş bir toplumdan gerçek bir roman çıkmaz. Kemal Tahir’e göre “ Doğu insanların, Batı insanların gerçekleriyle yetinmeye hakları yoktur”(Tahir 1989a: 123). Doğu insanının gerçekleri daha farklı ve kendine özgüdür. Bu sebeple suni bir gerçek kalıbı onun düzenini bozar.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplum kavramının Batı tarafında kasıtlı olarak üretildiğini iddia eden Kemal Tahir bu kavramlarla, kapitalist toplum düzeninin dayatıldığını savunur. Ona göre, Batı’nın kapitalist yaşamına ayak uyduramamış toplumlar az gelişmiş toplumlar olarak adlandırılmıştır. Zira ‘neye göre az gelişmiş?’ sorusunun cevabı ‘Batı’dır. Bu sebeple Kemal Tahir’e göre az gelişmiş tabiri yeterince kapitalist olup-olmamakla ilgilidir: “Bir Batı uydurması olan ve içinde büyük bir yüzdeyle batı fikir dolandırıcılığı bulunan bu az gelişmiş ülkeler sözü de batı, batılılaşma, Tanzimat sözleri gibi hemen kullanabileceğimiz kadar açık-seçik bir lâf değildir”(Tahir 1989b: 229). Osmanlı’nın Batılılaşmasını da bu bağlamda ele alan Kemal Tahir, yanlış batılılaşmaya farklı bir pencereden bakar. Ona göre Batıyı ve Batılılaşmayı kapitalizm çerçevesinden anlamak gerekir. Kemal Tahir’e göre teknik ilerilik bir ambalaj gibidir. Esas olan kapitalistleşmedir: “Batının Osmanlıyı batılılaşmaya zorlayan unsuru teknik ilerilik değil. Hep teknik ilerilik diye gösteriyorlar. 1400 lerde palazlanmaya başlamış ve sonra batıyı ele geçirmiş yeni bir insan türü. Kapitalist bir insan türü”(Dosdoğru 1974: 18).

Kemal Tahir’in Batı ile Doğu’nun sanatsal ayrımını en net ifadelerle yaptığı bölüm Notlar’ın 1. cildinde bulunmaktadır. Örnekler vererek Batı ve Doğu sanatını karşılaştıran Tahir, Doğu sanatını bir adım önde olarak gösterir:

“Osmanlı sanatının insana, organikman bağlı, ondan ayrılmaz yanıyla Batı sanatının insanı parçalayan, onu hatta yazarına bile yabancılaştıran ( ) haline getiren başkallığı buradadır

ve bu açıdan, doğulu sanat, batılı sanattan bin kat üstündür, çünkü bütün dış görüntülerdeki aldatmacalarına rağmen, bin kat daha insancıldır. Doğulu sanatta insanın insana karşı duyduğu kin, düşmanlık, kıyıcılık bile temelde insancılık ana kanun olduğu için yüzde yüz insancıldır (hatta sempatiktir). Nitekim batılı sanatta [h]ümanizm ne kadar dil dökülürse dökülsün, bütün acıma numaralarına rağmen insana hayvanca ve eşkıyaca düşmandır. Ürkütücü, ürpertici ve kesinlikle iticidir”(Tahir 1989a: 288).

Türk romanını Batı romanı ile karşılaştıran Kemal Tahir, onu üstün kılacak yönünün Türk toplumunun kendi zihin yapısı olduğunu söyler. Ona göre drama kader yönüyle bakan Türk insanının romanı Batı romanına göre daha zengindir. Zira Türk insanı bu düşüncesi ile insanlığını zenginleştirir (Tahir 1989a: 223). Kemal Tahir'e göre sanatçılar, Türk insanının bu zengin tarafını ele alarak özgün bir sanat meydana getirmelidirler. Kendi gerçekleri ile oluşmuş Batı sanatına milli bir sanat çizgisinde gelişen Türk sanatı denk gelebilir: “Türk sanatını ancak kendi sanat çizgimizden giderek ‘kendimize özgü muhtevasıyla’ Batı sanatının yanına koyabiliriz”(Tahir 1989b: 250). Bunların yanında *Notlar*'da Batı'nın zihin yapısını, tarihsel bazı özelliklerini, eşyaya bakışını değerlendiren Kemal Tahir, Batılılaşmaya karşı Türk toplumunun verdiği tepkilere dair çıkarımlarda bulunur. Bu değerlendirmeler ve çıkarımlar, Batı'nın sömürgeci yapısı ile Batılılaşmanın yanlış yorumlanması üzerinde yoğunlaşır. Batılılaşma konusunda geleneğin tarafını tutan Kemal Tahir'e göre, Doğu kendi gerçeğine sahip çıkmalıdır: “Herkes kendi değişen gerçeğini arar. Biz de bir de batılılaşmadan gelen aldatılma belası vardır. Biz çoğu zaman kendi gerçeğimizin yerine batıdan aktarılan şeyleri koyarız. Bunu da çoğu zaman farkına varmadan yaparız. (...) Batılılaşma bilmediklerimizi almak anlamında işimize yaraması gerekirken bizim için bir de, bildiklerimizi bırakmak, unutmak gereği haline getirilmiştir”(1989a: 229). Kemal Tahir, Batı ile Doğu'nun zihin yapısının iki zıt kutup olduğunu düşünür. Doğu toplumları için Batı'dan gerçek aktarmak kendi gerçekliğine aykırıdır. Ona göre Batı'nın şuuraltı dahi emperyalisttir. Zira Batı, tekniğini pazarlarken, ‘geri kalmış ülkeler’i kendi gerçeklik potasında eritmeyi hedefler. Kemal Tahir, bu çıkarımları şöyle açıklamaktadır:

“Geri kalmış ülkeler için kendi tarihsel toplum düzenlerini değiştirmeden, batının toplum düzenine atlamak imkânsızdı. Çünkü bu iki toplum, temel dayanaklarıyla birbirine karşı, birbiriyle uyumsuz özellikteydiler. Oysa batının dayandığı -buna yutturduğu demek daha doğrudur - batılılaşma fikrinin içinde, bu ayrı özelliklerin inkârı vardır. Batılılar, bu sözle, ‘Siz de pekala bize uyabilirsiniz. Çünkü sadece geri kalmış bulunuyorsunuz.’ Demek istemişlerdir ki, uygarlık götürmek iddiasını ileri sürdükleri için başka türlü de konuşamazlardı. Bu söz aynı zamanda ‘Sizin temel özelliğiniz de tıpatıp bizim özelliğimizdir. Çünkü dünyada bizim temel özelliğimizden başka akla uygun, doğru ve başarılı bir başka temel özellik olamaz’ anlamına geliyordu”(1989b: 233).

Doğu'nun ‘kendi’ olmasının önemine dikkat çeken Kemal Tahir, farklılıkların muhafazasıyla bir ilerleme arzu eder. Ona göre Doğu, kendi kalmalı, özünden uzaklaşmamalı, Batı'nın tekniğini alma fikrini bu gayret çerçevesinde ele almalıdır. Doğu, Batı'dan aldığı tekniği Batılı gibi kullanamayacağının bilincinde olmalıdır. Zira Batı'nın doğaya, insana, yaşama bakışı farklıdır ve bu yönde teknik geliştirmiştir. Doğu, kullanmak istediği tekniğin kullanım özelliklerini gözden geçirmelidir.

Tek Gerçek: ‘Realizm’

Kemal Tahir'in *Notlar*'ında en sık vurguladığı roman niteliklerinden biri realizmdir. Ona göre roman realist olmalı, hayatın gerçeklerini objektif bir biçimde yansıtmalıdır. Romancı, mümkün olduğu kadar idealizm ve romantizmden uzak durmalıdır. Ona göre romantizm, yenilenler için bir sığınma limanıdır(Tahir 1989a: 215). Kemal Tahir, tam anlamıyla realist eserlerin verilebilmesini halk kitlelerinin sanatla daha yakından ilgilenmesine bağlar. Ona göre gerçeklik halkın gerçeğidir. Kemal Tahir'deki gerçeklik anlayışı toplumun tüm kesimlerinin içinde bulunduğu yaşam şartları ve bu yaşam şartlarından doğan dramlardır. Sözü edilen dramların tüm gerçekliğiyle yansıtılması halkın sanatla, edebiyatla daha fazla yakınlaşmasıyla mümkün olacaktır(Tahir 1989b: 208). Sanattaki realizmin gelişimini veya eksikliğini toplumsal bir aktiviteye bağlayan Kemal Tahir,

realizmi düşünce sistemi olarak benimser. Kemal Tahir, “*Notlar*”ında realizmi doğayı çirkinliğiyle ve kabalığıyla birlikte olduğu gibi ya da görüldüğünü sandığımız gibi kullanmaya dayanan sistem, dünya görüşü şeklinde bir tanıma yer vermektedir”(Yavuz 2000: 168). Yazılarında realizmin önemine dikkat çeken Kemal Tahir, realizmin toplumda ne şekilde yer bulması gerektiğine de açıklık getirir. Ona göre realizm/gerçekçilik sonradan öğrenilmez. Realizm yalnızca bir fikrî altyapı da değildir. Realizm; geçmiştir, karakterdir, bilinç ve bilinçaltıdır. Kemal Tahir realizmin toplumdaki yerini şu cümleleriyle ifade eder:

“Gerçekçilik kitap okuyarak elde edilir bir marifet değildir. Gerçekçilik insan ve toplumun bir ileri basamağıdır. Basamağa erişmek, gerçekçiliği işe yarar hale getirebilmek için insanoğlunun yalnız şuuruyla gerçekçi olması yetmez, şuuraltıyla da gerçekçi olması şarttır, çünkü gerçekçilik insanoğluna, rahatça düşündüğü gevşek zamanlarda değil, şuuraltıyla, refleksleriyle hareket etmesi gerekli sert, gergin, hızlı zamanlarda işe yararlı olabilmelidir”(Tahir 1989a: 89)

Ona göre realizm hesaplanarak ortaya konan bir şey değildir. Ancak samimi bir realizm ile müreffeh topluma ulaşılabilir. Kemal Tahir’e göre toplumda realizm uyarısı ve uyanışı yapacak kişiler ancak sanatçılardır: “Gerçeklerine yönelmede geç kalmış, ya da henüz zorunluluğu duymamış toplumlarda, gerçeğe yönelmiş sanatçıların birinci ödevi, içinde yaşadıkları toplumu, yakın çevrelerinden başlayarak, gerçeğe yönelişe zorlamak, durmadan tartaklamaktır”(Tahir 1989a: 130). Kemal Tahir sanatçılara yüklediği bu ödevi, örneklemek adına, kendisi kusursuzca yapabilmeye soyunmuştur. Kemal Tahir eserlerinde realist bir anlatım tercih etmiş, kendi deyiimi ile halkın gerçeklerini anlatmayı gaye edinmiştir. Sanatçının gerçeği sunuşu ise, Kemal Tahir’e göre şu şekilde olmalıdır: “Sanatçının, gerçekle ilintisindeki ödevi, değişmez gerçekler aramağa çıkararak imkânsıza yönelmesi değil, değişmekte olduğunu bildiği gerçeklerden, belli tarihsel şartlar içinde faydalı, iletici, insanı açıklayıcı, zenginleştirici sonuçlar alabilmeğe çalışmasıdır”(Tahir 1989a: 88). Bir nevi sanatçı, gerçeklerle sosyolojik bir çalışma yapmalıdır. Hilmi Yavuz, Kemal Tahir’in gerçekçi romancı hakkındaki görüşlerini şöyle özetler: “Türk gerçekçi romancısına iki işlev yüklüyor Kemal Tahir: Toplumumuza ve insanımıza ilişkin tarihsel gerçeklikleri bilimsel olarak temellendirme zorunluluğu ve bu gerçekleri roman gerci olarak kullanma zorunluluğu”(1998: 73). Kemal Tahir’e göre gözlemleri olduğu gibi aktarmak zabıt kâtipliğidir. “Kemal Tahir’de bilgi aktarılmaz, bilgi, tiplerde ve durumlarda içselleşir”(Yavuz 1998: 74). Ona göre büyük sanatçı ile büyük ve güçlü eser, ifade edilen kriterler dâhilinde, realist olabilir. Realist romanı kayıt defterliğinden kurtaran ise onun içerisinde insana dair yeni söylemler barındırması, gerçekleri farklı bir bakış açısı ile göstermesidir. Ona göre “her güçlü roman–bugünkü anlayışımızla gerçek roman- gerçek insanların arasına, o zamana kadar örneği bulunmayan, ondan sonra da bulunmayacak olan bir yeni insan – bir yarı gerçek, yarı uydurma yeni insan- getirerek insanları güçlendirip yüceltiyor, onları gerek ruh, gerek düşünce bakımından zenginleştiriyor”(Tahir 1989a: 78). Kemal Tahir, bu noktada romanın etki gücünü bir araç olarak kullanmaya yöneliyor. O toplumda yalınkat, kabullenilmiş gerçekleri yeniden yazmaktansa benimsenmeye muhtaç gerçekleri ele almayı tercih ediyor. Böylece o gerçeklere ulaşmış bir sanatçı olarak gerçeklerden bihaber toplumu haberdar etme görevini yerine getirmiş oluyor.

Bir olayın birden fazla cilt ile anlatıldığı nehir romanı Kemal Tahir’in tercih ettiği roman çeşididir. Nehir romanda kurgu sonlansa da olay bitmez ve diğer ciltlerde devam eder. Kemal Tahir’in nehir romanı vurgusu (Tahir 1989b: 124) onun romana realist bakışından kaynaklanıyor, denilebilir. Yani o, romanı bir tür olarak değerlendirirken de realist bir açıyla bakıyor. Buradan hareketle onun idealist veya romantik bir özellik olarak görülebilecek ‘son’ kavramını reddettiği yorumu yapılabilir. Mutlu son, kötü son veya olayların sonlanması onun için gerçekçi değildir. Bir mutluluk veya hüznün varsa bile hayat devam ediyordur, hayatın gerçekleri de. Bu sebeple o kahramanlarını tek bir vakaya bırakmak, onları sınırlandırmak taraftarı olmaz. Roman kahramanlarını devam eden romanlarında yeniden yaşatması onun nehir romanı, romancının sahici ödevi olarak görmesinin bir sonucudur, denilebilir.

Kemal Tahir'in gerçeğe ulaşma gayreti, gerçekçiliğe verdiği önem Aziz Nesin'in aktardığı bir anekdotta daha net görülebilmektedir: "Evinin kapı numarasından bile şüphe edeceksin. Değiştirdiler mi duruyor mu diye... Çıkıp kapıya bakacaksın, kendi kapı numarasını öğrenmek için"(Nesin 1979: 11). Aziz Nesin, bu sözü Kemal Tahir'i anlamının anahtarı olarak görmektedir.

Kemal Tahir, romanlarında ve yaşam çizgisinde gerçekçiliğe yaslanır. O, romanlarında çizdiği olumsuz karakterler ve kurguladığı yozlaşmış/bozulmuş tabloların aşırılığına gerçekçilik ile açıklama getirir. Ona göre romanda tek gaye, Türk toplumunun gerçeklerini yazmak olmalıdır.

Roman ve Tarih Arasında Kemal Tahir

Kemal Tahir romanlarını toplumda bir şeyleri değiştirebilmek gayreti içinde kaleme almıştır. Roman, onun için bir araçtır, diyebiliriz. Kemal Tahir'in bu yönü romanın estetik ve sanatsal değerini düşürdüğü için zaman zaman eleştirilmiştir(Moran 2008: 202-203). Ona göre "aç bir dünyada Edebiyat ne yapabilir?" sorusunun karşılığı edebiyatı anlamlandıran noktadır. Bu soruya Kemal Tahir'in cevabı ise "açlığı belki gideremez ama, insanlara neden aç olduklarını, bu açlığı hangi yoldan, hangi güçle yenebileceklerini gösterir, onlara davranma, atılma korkusuzluğu verir"(1989a: 35) şeklinde olacaktır. Edebiyata ve edebî eserlere toplumun refah durumu noktasından bakan Kemal Tahir, romanlarında da toplumsal kalkınmanın temel prensiplerini işleme gayretinde olmuştur. Kemal Tahir, romanlarında tüm insanlık adına bir kurtuluş reçetesi hazırlamasının yanında, bu reçetenin Türk toplumuna bakan yönünü de yazmaya çalışmıştır. O, toplumun gelişmesi ve geleceğe ulaşabilmesini tarihsel bilince, geleneksel uyanışa, milli farkındalığa bağlar. Kemal Tahir, Türk toplumunun romanını yazarken onun tarihsel gerçeklerini ve milli özünü temel alır. Türk insanının gerçeği, onun tarihinde ve geçirdiği tarihsel süreçte aranmalıdır. Ona göre "Türk romancısının ana ödevi, İmparatorluk kurmak gücüne sahip Türk insanının geleceği kurtaracak cevherini, bu cevherin tarih boyu taşıdığı insancıl birikimin gelecekte işe yarar yönünü bulup çıkarmaktır"(Tahir 1989a: 100). Kemal Tahir'in sosyolojik değerlendirmelerinin neredeyse bütününde rastlanacağı üzere o, topluma ait bütün değerlendirmelerin tarih ve tarihsel gerçekler üzerinden yapılması gerektiğini savunmaktadır.

Kemal Tahir'in tarih anlayışı geçmiş, hal ve gelecek doğrultusundadır. 'Geçmişini bilmeyen toplumlar geleceğini inşa edemezler ve büyük sanat eserleri veremezler' düşüncesinden hareketle bir tarih anlayışına sahip olan Kemal Tahir, tarihi namusla, sadakatle özdeşleştirir. Ona göre tarihten sıkılanlar ya budaladır ya da utanılacak bir geçmişe sahiptir(Tahir 1989a: 279). Kemal Tahir'in bu ağır nitelemeleri tarihe verdiği önemin bir kanıtıdır. Tarihi tüm oluşumların merkezinde tutan Kemal Tahir, tarihe bigâne kalınmasını hazmedememekte ve ağır ifadeler kullanmaktan çekinmemektedir. Edebiyat ve sanatın büyük olabilmesini de tarihle olan ilişkisine bağlayan Kemal Tahir "Büyük bir tarihi olmayan, böyle büyük bir tarihe dayanmayan toplumlar, hiçbir şart altında, bir büyük milli edebiyat-sanat yaratamazlar" demektedir(Tahir 1990a: 28). Edebiyatın büyüklüğünü tarihin büyüklüğüne bağlı olarak değerlendiren Kemal Tahir, eserlerini Türk tarihinin gerçeklerine dayandırarak oluşturmayı hedeflemiştir. O, tarihi gerçekleri romanlarında işlerken bu işlemi bilgi aktarımı seviyesinde değil, romanlaştırma düzeyinde ele almıştır. Kemal Tahir ele aldığı tarihî olayı yeniden yaşayan kahramanlar oluşturmuş ve bu kahramana yaşadığı olaya has tavırlar, insanî refleksler yüklemiştir. Hilmi Yavuz, Kemal Tahir'in tarihî olayları romanlarında işleyiş tarzını şöyle ifade eder:

"Kemal Tahir'de, romanla bilimsel bilgi arasındaki ilişki, basit ve dolaysız bir bilgi aktarımı doğrultusunda değildir. Topluma ve insana ilişkin somut tarihsel gerçekliğin roman malzemesine dönüştürülmesi doğrultusundadır, bu aktarım. Yani, somut gerçekliğin bize özgü'lüğünü, dolayısıyla, tarihselliğini belirleyen bilimsel verilerin, romanda ortaya koyan insan tiplerinde ve yaratılan durum ve eylemlerde özümsemesidir. Kemal Tahir'de bilgi aktarılmaz; bilgi tiplerde ve durumlarda özümseilir".(1979: 69)

Kemal Tahir'in bazı eserleri doğrudan tarihsel olayları konu alırken bir kısmı da Anadolu tarihi ve gelenekleri içindeki insanları ele alır. Ona göre edebî eserlerde tarihî malzemeyi kullanacak bir sanatçı ciddi bir tarih okuması yapması lazımdır. Sanatçını tam bir gerçekliğe

ulaşabilmesi için bu şarttır. Bir sanatçı içinden çıktığı toplumun insanlarını konu alır. Onun için en büyük gerçek kendi insanların gerçeğidir. İnsanda yanılmamak için onun tarihsel gelişimini ve değer dünyasını bilmek şarttır. Çünkü ona göre tarih bütün bilimlerin anası ve tek kaynağıdır(Tahir 1989a: 273).

Kemal Tahir'in tarihe verdiği 'tüm bilimlerin anası' nitelemesi onun insana verdiği önemden gelmektedir. İnsan ve toplum, Kemal Tahir için öncelikli ve derinlemesine ele alınması gereken konulardandır. Ve ona göre bunun yegâne yolu tarihi kaynaklardan faydalanmaktır.

Kemal Tahir ve Türk Toplumunu(Anadolu İnsanı)

Kemal Tahir, Türk toplumu üzerine yoğun bir sosyolojik okuma gerçekleştirmiştir. Türk toplumunun karakteristik özellikleri, tarihsel gelişimi ve zihin yapısı Kemal Tahir'in üzerinde durduğu meselelerdendir. O, bir romancının, sanatçının eserlerini verirken kendi toplumunu çok iyi tanıması gerektiği görüşüne sahiptir. Kemal Tahir'in bu düşüncesi ve düşüncesindeki ısrarı Türk edebiyatında yeni bir bakış açısı olarak görülmektedir. Oğuz Atay, Kemal Tahir hakkında şunları söyler:

"Sanıyorum Kemal Tahir, Türk Edebiyatına eğilirken zengin kültür geleneğimizden esaslı bir biçimde yararlanmanın gereğini ilk duyan romancımızdır. Kemal Tahir, batı roman geleneğini bütün ayrıntılarıyla kavramış bir yazardı, ama roman malzemesinin ve felsefesinin Türk kültürüne dayanması gerektiğini de aynı kuvvetle duyuyordu. Roman geleneği ile Türk kültür geleneği arasındaki gerçek ilişkiyi bulduğu için bu kadar verimli olmuştur Kemal Tahir. Kemal Tahir büyük bir gerçeğin adamıdır. Bizi taklitçiliğe ve kendisini taklide değil, özgünlüğe götüren yolun sanatçısıdır"(1979: 27-28).

Bir romancı olarak Kemal Tahir, bilhassa romanlarında Türk insanı ve Türk toplumunu işlediği için bu alanda yetkin olma gayretinde olmuştur. Sanatçıların kendi toplumlarını tüm gerçekliğiyle kabullenmesi ve sevmesi gerektiğini savunan Kemal Tahir, kendisine "Türk Milleti hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusunu sormuş ve şöyle bir cevap vermiştir: "Bütün cesurluğu, korkaklığı, doğruculuğu, palavracılığı, cimriliği, cömertliği, kibirliliği, alçak gönüllülüğü, kabalığı, kibarlığı, anlayışı, avanaklığı ile kendilerini geberesiye severim"(Tahir 1989a: 52). Burada Kemal Tahir'in toplumuyla arasındaki tutkulu bağ göze çarpar. Yine *Notlar*'ında Kemal Tahir, Türk milleti hakkında "Dünyanın en büyük imparatorluğunu kurmuş, bu imparatorluğu kökleştirip geliştirmiş, en az altı yüzyıl kaniyla, canıyla, aklıyla, malıyla savunup yaşatmış kahraman ve soylu bir halktır"(Tahir 1989a: 66) demektedir ve Anadolu halkının yazarı olduğunu ifade etmektedir. Kemal Tahir, halkın romanını yazabilmek için halkın hayatını yaşamak, sevinci ve üzüntüsüne katılmak, onlarla ortak arzu ve taleplerde buluşmak gerektiğini öne sürer (Tahir 1989b: 98). Ona göre yazarların, uzun soluklu olabilmesi için halkın realitesini ön planda tutmaları gerekmektedir.

Döneminin köy romanı yazar isimlerinden biri olan Kemal Tahir, *Notlar*'ında bu konu üzerine birtakım görüşler belirtir. Bu görüşler çoğunlukla şehirli yazar ve köy romanı yazmak üzerinedir. Tahir'in, şehirli bir yazarın köy romanı yazmasının tutarlılığı üzerine yapılan tartışmalara bir nevi cevap niteliğinde olan değerlendirmeleri vardır. Ona göre gerçek yazar, köylüyü görmediği halde tüm geçmişle köylü olan birisini yazabilen yazardır. Köyde yetişen yazarlar ise köye içinden bakmaları sebebiyle köyü anlatmada geniş bir bakış açısından, böylece gerçekleri görmekten mahrum kalmışlardır (Tahir 1989a: 168-169). Kemal Tahir, şehri tanımak için de öncelikle köyün ve köylünün tanınması gerektiğini savunur. Ona göre halk için köy ana kaynaktır, çekirdek-öz niteliğindedir.

Kemal Tahir Romanının Düşünsel Kaynakları

Her sanat eseri sanatkârın
fantezisi mahsulü değildir,
sosyal hayatın şartlarına bağlı
bir görüşün mahsulüdür

Kemal Tahir'in roman anlayışını şekillendiren en önemli etken onun dünya görüşüdür. Bilindiği üzere Marksist-sosyalist bir dünya görüşüne sahip olan Kemal Tahir, roman anlayışını da bu düşünceler doğrultusunda şekillendirmiştir. O, romancının dünya görüşünü romanın bütününe yayarak anlatması gerektiğini savunur. Ona göre sıradan bir romanda yalnızca bir kişiye 'yanık nutuklar' çektirerek bir dünya görüşü inandırıcı kılınmaz(Tahir 1989a: 121). Kemal Tahir'i diğer sosyalist edebiyatçılardan ayıran nokta onun sosyalizmi Türk toplumuna ve Türk yaşam tarzına göre yorumlama gayretidir. "O, sınıfsal tahlilin ideoloji ile değil, bilimsel metodla mümkün olduğunu ve bu nedenle öncelikle sözü edilen ideolojik tortunun aşılması gerektiğini kavramıştı[r]"(Altuğ 1979: 87). Hayat anlayışında her daim gerçekçi olmayı hedefleyen Kemal Tahir, bir görüşü savunurken, onun hatasız ve kusursuz olarak görülmesine karşıdır. Kemal Tahir, Terry Eagleton'ın tariflediği gibi görevini yerine getirmeye çalışır. Eagleton, "Marksist eleştirinin görevi, edebî değerlerin temellerine materyalist bir açıklama getirmektir" demektedir (2009: 187). Fakat Kemal Tahir, üzerine aldığı bu görevi sorgulamaktan, yer yer değişik metotlar denemekten çekinmez. Her sisteme ve felsefeye 'değişebilir' gerçekçiliği ile yaklaşır. Ona göre dünya görüşü bir romancı için araçtır. Dünya görüşü roman için bir ham madde değil roman kişilerinin yaşayışlarını anlamlandırmada bir vasıta. Kemal Tahir'in, roman kişilerine ve olaylarına sosyalist bir pencereden bakması gibi. Kemal Tahir'in Marksist dünya görüşünü temel alarak roman yazması döneme yöneltilen bir çeşit eleştiridir. Eserlerinde edebî bir kaygı da güden Tahir'in Marksist eleştirinin "marksizmin hasmı olan liberal burjuva toplumunun çürümüş değerleriyle de önemli bir edebiyat üretilebil(me)"(Eagleton 2014: 23) özelliğine yaslandığı düşünülebilir. Zira ona göre toplumu analiz etmek, tüm gerçekliğiyle esere yansıtmak edebî eserde aranan temel özelliklerdendir.

Realizmi fikir ve roman dünyasında temel hareket noktası olarak gören Kemal Tahir, zaman zaman romanlarında, dünya görüşünü ön planda tutmak adına, bazı tarihi olaylarda değişimler yaparak, kendi kurguladığı şekilde yazmıştır. İdealizme şiddetle karşı çıkan Tahir'in burada eleştirdiği duruma düşmüş olduğu görülür. Bu konuda Berna Moran'ın *Devlet Ana* romanından hareketle birtakım tespitleri olmuştur: "Kemal Tahir, Osman Bey'in fetihlerini 'kâfirlere' karşı girişilen 'bir nevi gâzi hareketi' olarak sunmayı göze alamaz, çünkü komşularına durup dururken kâfir olduğu için saldıran ve toprak zapteden bir Osman Bey, yapıtta idealize ederek yarattığı Türk imgesiyle bağdaşmaz"(2008: 229). Moran'ın örneklendirdiği tespitlerinden hareketle *Devlet Ana* romanında Kemal Tahir'in Osmanlı'nın siyasal ve ahlaksal tavırlarını dengelemek adına, asıl konudan uzaklaşmadan, değişimler yaptığı sonucu çıkarılabilir.

Kemal Tahir'in realizmi tanımlamasında da sosyalist bir bakış açısı görülebilmektedir. Ona göre bir eserin realist olması, halka/topluma yakınlığı ile ölçülür. Ona göre bir eser halkın gerçeklerini anlatıyorsa realist bir eserdir. Aksi takdirde realizmden söz edilemez: "Namuslu bir realist romancı, kendisini halktan üstün, halktan ayrı görmez. Yaptığı işi gözünde büyütüp halktan yukarda bulunmak imtiyazı aramaz. Realist bir romancının işi halkın ortalama seviyesine hitap eder. Realist bir romancı halkın ortalama vicdanıdır"(Tahir 1989b: 112). Kemal Tahir'in, romancının bir sosyolog gibi çalışarak toplumu analiz etmesi ve bu doğrultuda eser vermesi gerekliliğini savunması da onun dünya görüşünün roman tasarımına yansması olarak kabul edilebilir. Onun, toplumun iyi analiz edilmesi ile iyi eser arasında kurduğu bu güçlü bağlantı sosyalist bakış açısından kaynaklanmaktadır. Kemal Tahir'e göre toplum gerçeklerinin doğru bir şekilde yansıtılması ciddi bir sosyolojik çalışma gerektirir.

Tahir, edebî esere de dünya görüşünün işaret ettiği noktadan bakar. O, sosyalist bakış açısı ile romanı değerlendirir. Ona göre eser-sanat bir araçtır. Sezai Coşkun'un *Notlar 5'ten (1950 Öncesi Şiirleri ve Ziya İlhan'a Mektupları)* aldığı "yazar, okuyucuna seslendiği bir notunda 'Kaari! Sana uzatılan bu eli çekinmeden sıkabilirsin. Onda kir yok nasır var...' diyerek kendini hem bir emekçi, hem de toplum önderi/ hareketlendiricisi olarak takdim etmektedir"(Coşkun 2006: 508) ifadelerinde Kemal Tahir'in tam bir emekçi bakış açısı ile romana bakarak tıpkı bir işçi eli gibi elinde nasır olduğunu söylemektedir.

Kemal Tahir, sosyalizmi anlamlandırma döneminin sosyalist aydınlarından ayrılır. O, sosyalizmin veya benimsenen bir fikrin yoruma açık kabul edilmesi taraftarıdır. Sosyalizm Batı kaynaklı bir görüştür ve uygulamada Batı'nın toplumsal düzenini esas alır. Kemal Tahir, yoruma tabi tutulmayan bir sosyalizm anlayışının Türk toplumunda uygulanamayacağı görüşündedir. Nitekim tarih onun haklı çıktığını gösterir. “Ona göre, kuramı, Osmanlı-Türk toplumunun kendine özgü tarihsel ve toplumsal koşullarının belirlediği somut gerçeklikler, bize özgü somut gerçeklikler bağlamında yeniden üretmek gerekir”(Yavuz 1998: 67). Onun karşı çıktığı temel nokta ‘kalıp sosyalizmi’dir. O, Batı’dan kalıp şeklinde alınan sosyalizm anlayışını eleştirir: “ Sosyalizm de Batı’dan kalıp olarak alındığı takdirde, burjuvalaşma Batılılaşmasından başka bir sonuç vermez”(Tahir 1992: 28). Sosyalizmi Batı ölçülerine göre uygulamaya çalışan Türk sosyalistleri, yerlilikten ve Anadolu halkının gerçeklerinden uzaklaşan, bir tutum sergilemişlerdir. Kemal Tahir, tepeden inme bu yaklaşımı Türkiye’nin Batılılaşma tutumu ile aynı görür. Ona göre, Türk sosyalistleri, topluma ‘yenilikleri’ tepeden inme getirmeye çalışan Türk idarecilerinin farklı bir versiyonudur: “Sosyalistler de Türkiye gerçeklerine gidemediklerinden sosyalist açıdan tıpatıp böyle davranmışlardır. (Bu davranış idareci kadroları nasıl sürekli olarak halktan uzaklaştırmış, her yenilik arasındaki uçurumu daha çok açmaktan başka sonuç vermemişse, sosyalist görüş de, halkın uzağında debelenmiş, tıpkı idareci kadrolar gibi kurtuluşu uzun zaman dışardan beklemişlerdir...)”(Tahir 1992: 50). Türk sosyalizminin de sembollere dayanan bir Batılılaşma anlayışı ile aynı hataya düştüğünü belirten Kemal Tahir, temelsiz bir sosyalizmin geleceği olamayacağı görüşünü savunur. Türk sosyalistleri Batı ile sosyalizmi ayrılmaz bir bütün olarak ele almış, sosyalizmi Batılılaşma ekseninde değerlendirmişlerdir. “Sosyalizm Batılılaşmanın bir parçası olarak görülmüş, kestirmeden Batı uygarlığına katılmanın bir yolu olarak anlaşılabilir”(Eğribel 2003: 72). Bu noktada Türk sosyalistlerinin samimiyetten uzak bir sosyalizm anlayışı göze çarpmaktadır. Görünüşe göre, bir sorunsal olarak ele alınan Batılılaşma meselesi, sosyalistler için de temel hedef olarak ele alınmış, sosyalizm bu hedefe ulaşmada bir araç olarak görülmüştür.

Kemal Tahir’e göre, sosyalizmi Batı’nın Doğululaşması olarak değerlendirdiği için Batıda olduğu gibi sosyalizm, Doğuya bir devrimle gelemmez. Doğunun sosyalist bir toplum olabilmesi yumuşak bir geçiş gerektirir: “Türkiye’de sosyalizme geçiş, ihtilal ya da devrim yoluyla değil, deyim yerindeyse evrim yoluyla gerçekleşecektir”(Yavuz 2000: 228). Bu nokta Kemal Tahir’in, Marks’ın kullandığı ATÜT kavramını Osmanlıya uygulamasıyla elde ettiği veriler doğrultusunda ulaştığı sonuçları gösterir. Kemal Tahir, Marks’ın ayrıntılandırmadığı ‘Osmanlı toplumu ile ATÜT’, değerlendirmelerini kendisi yapacaktır. Böylece Kemal Tahir, kendince bir Marksizm ve sosyalizm yorumu geliştirmiş olur:

“Kemal Tahir Osmanlı toplumu üzerinde Marks’ın yapmadığı incelemeleri onun ATÜT açıklamalarından yola çıkarak kendi çapında yapmaya girişecek ve elde ettiği bulgularla Marks’ın ATÜT açıklamalarında yer alan bazı hususların örtüşmediğini görünce, bunları eleştirecek ve kendi görüşlerini ortaya koyacaktır. Böylece Kemal Tahir’in Osmanlı toplumu kapsamındaki yorumu, Marks’ın ATÜT’le ilgili ileri sürdüğü ‘durağanlık’, ‘Despotizm’ ve ‘Genel Kölelik’ görüşlerinde Marks’la bir hesaplaşma sürecinde gelişerek, netleşecektir”(Yavuz 2000: 199-200)

Türk sosyalistler devrime körü körüne inandıkları için Türk tarihini görmezden gelirler. Kemal Tahir’in ayrıldığı nokta burasıdır. Türk sosyalistleri geçmişe bir sünger çekerek yeni, yeniden bir toplumsal düzen hayal ederken o Türk tarihi ve geleneklerinin incelenip sosyalizmin bu topluma ne ölçüde uyarlanabileceğinin hesaplanması taraftarıdır. Bu tutum sosyalizme karşı bir inkâr değil, onu aşmadır.

Türk edebiyatında özgün eserler ortaya konmasında azami gayret sarf eden Kemal Tahir; tarihi, geleneği, halkı ve realizmi kendine ana kaynak olarak benimsemiştir. “Kemal Tahir, bir yazarımızın dediği gibi Anadolu-Türk romanının kurucusudur. Kemal Tahir, hayatı boyunca tek bir roman yazdı. Romanlarının bütünlüğünü ve sürekliliğini sağlayan, Anadolu Türk toplum ve tarihinin serüvenidir”(Eğribel 2010: 171).

Kemal Tahir, romanlarında Anadolu-Türk toplumunu işlerken ciddi bir sosyal bilimci gibi çalışmış, tüm bilimlerin anası olarak ifade ettiği tarih bilimini temel kaynak olarak benimsemiştir. Dünya görüşünü bir yol gösterici ve temellendirici fikir olarak alan Kemal Tahir, dogmatik olmayan düşünce tarzıyla bir engel teşkil eden dünya görüşünün sınırlılıklarından kurtulmuştur.

SONUÇ

Kemal Tahir, *Notlar*'ında "roman nedir? büyük roman nedir? kalıcı roman nedir?" sorularına cevap verirken roman yazımını etkileyen dış etkenleri de irdelemektedir. Ona göre tarih bilincinden yoksun bir roman düşünülemez. Aynı zamanda gerçeklikten, kendi toplumunun gerçekliğinden yoksun bir roman, roman sayılamaz. Dram meselesine önemle eğilen Kemal Tahir, insandan hareketle toplumun dramını anlatmayı hedeflediğini açıklamaktadır. Dili iyi kullanmayı romancının temel görevleri arasında sayan Kemal Tahir, kendi dilini öğrenmeyi önemsemeyen romancıları eleştirir. Kemal Tahir, Batı romanı ile Türk romanını kıyaslayarak özgün Türk romanına ulaşmanın yollarını işaret eder.

Kemal Tahir, romanı benimsediği ve insanlık adına en uygun düşünce olarak kabul ettiği fikirlerini dile getirmek için araç olarak kullanmıştır. Ona göre edebiyat bir 'mücadele silahıdır'. Edebî eserlerde realizmin ön planda olması gerektiğini savunan Kemal Tahir, halkın gerçeklerinin tüm yönleriyle anlatılması taraftarıdır. Realizme de kendi dünya görüşü açısından bir tanım getiren Tahir'e göre, realizm toplum gerçeklerini anlattığında realizm olur. Ve büyük eser de ancak realist eserdir. Kemal Tahir'e göre bir topluma realist bakmak, onu tüm yönleriyle inceleyip bir sosyolog hatta bir bilim adamı gibi çalışmayı gerektirir. Tarih ise bu bilimlerin anasıdır. Ona göre toplumların tarihi anlaşılmadan ne edebiyat yapılabilir ne de bilim. Roman yazmayı, toplumların geçmişini ciddiyetle, profesyonellikle irdeleme ile bir bütün olarak gören Kemal Tahir için 'yerli' olmak çok önemlidir. Kemal Tahir, Anadolu halkının yaşantısını kendine kaynak olarak seçmiştir ve bu noktada Türk edebiyatına özgün romanlar kazandırmayı amaçlamıştır. Ona göre romanda/edebiyatta Batı özentisinden kurtulmak kendi geleneklerimiz çizgisinde kendi yerli romanımızı oluşturmamız ile gerçekleşebilir. Bu noktada Kemal Tahir'in, Anadolu kültürüne verdiği önem görülmektedir.

Kendine özgü roman poetikası geliştirmeyi amaçlayan Kemal Tahir, romanda bir dramın işlenmesi ve bu dramın tek insanın dramına dayanması gerektiğini ifade eder. Onun 'tek insanın dramı' ifadesi kendini romanlarında daha çok sosyal hayatta kişiyi tek yapan/yalnızlaştıran dram şeklinde gösterir. Açıklamak gerekirse, Kemal Tahir, romanlarındaki tek insanın dramını toplumsal bütünleşme, toplumda yer alma ve toplumsal algı çerçevesinde işlemiştir, denilebilir. Bu yöntem onun romanlarını daha çok, tek insanın dramından hareketle sosyal dramın işlendiği romanlar yapar. *Devlet Ana* romanında bunu açıkça ifade eden yazar, sosyal dramı ele aldığını itiraf etmiş olur.

Kemal Tahir'in roman poetikasının toplum, gerçekçilik, sosyalist bakış açısı, tarihsel olaylar etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmada Kemal Tahir'in roman poetikasının düşünsel, teknik ve bilimsel kaynaklarına ulaşılmıştır. Kemal Tahir romanlarında halkının toplumsal gerçeklerini sosyalist bir bakış açısı ve yalın bir dille kaleme almaktadır.

Anadolu-Türk romanının kurucusu olarak da kabul edilen Kemal Tahir'in bu alandaki emekleri yadsınamaz. Kemal Tahir, romanları ve *Notlar*'ı, aktif çalışmaları, röportaj ve sohbetleriyle roman yazmaya dair pratik örnekleri de göstererek yerli roman fikrini geliştirmiştir.

Notlar, eserleriyle düşünceleri arasında mütakabiliyet olan Kemal Tahir'in roman poetikası olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada Kemal Tahir'in ideal roman anlayışının yanı sıra eserlerinin düşünsel arka planına dair ayrıntılara dikkat çekilmektedir. Ayrıca zamanını aşan bir dikkatle edebiyat araştırmalarında eksikliği hissedilen disiplinler arası bakış açısının gerekliliğine dikkat çekmesi ve bu doğrultuda eserler kaleme alması Kemal Tahir'in Türk edebiyatındaki yerini sağlamlaştırması açısından dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

Altuğ, Taylan (1979) “Kemal Tahir’in Bilinç Sentezi”, *Kemal Tahir Kaynakçası* (editör İskender Özsoy), Barış Matbaası, İstanbul.

Atay, Oğuz (1979) “Kemal Tahir ve Roman Geleneğimiz”, *Kemal Tahir Kaynakçası* (editör İskender Özsoy), Barış Matbaası, İstanbul.

Berksoy, Naci Çelik, (2003) “Kemal Tahir İçin Bir Biyografi Çalışması”, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümünü Anısına* (editör Ertan Eğribel, Ufuk Özcan), Kızılelma Yayıncılık İstanbul.

Coşkun, Sezai (2006) *Kemal Tahir –Şahsiyeti, Eserleri, Fikirleri-*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Dosdoğru, Hulûsi (1974) *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*, Tel Yayınları, İstanbul.

Eagleton, Terry (2009) *Eleştiri ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Eagleton, Terry (2014) *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Eğribel, Ertan (2003) “Kemal Tahir ve Sosyalizm” , *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına* (editör Ertan Eğribel, Ufuk Özcan), Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.

Eğribel, Ertan (2010) “Romancı, Sosyalist, Yerli Düşünür” , *Kemal Tahir 100 Yaşında* (editör Ertan Eğribel, M. Fatih Andı), TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Fedai, Özlem (2010) “Kemal Tahir ve Türk Romanı”, *Kemal Tahir 100 Yaşında* (editör Ertan Eğribel, M. Fatih Andı), TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Hikmet, Nâzım (1968) *Kemal Tahir’e Mahpushaneden Mektuplar*, Bilgi Basımevi, Ankara.

Kızılcıkelik, Sezgin (2012) *Özgün ve Yetkin Bir Sosyal Teorisyen Olarak Kemal Tahir*, Anı Yayıncılık, Ankara.

Kokmaz, Ramazan; Özcan, Tarık (2012) “Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.

Korkmaz, Ramazan(2015) “Kemal Tahir’in Sağırdere ve Körduman İkilemesi Üzerine Bir Çözümleme Denemesi”, *Yazınsal Okumalar*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Meriç, Cemil (2012), *Kırk Ambar Cilt 1 Rûmuz-ül Edeb*, İletişim Yayınları, İstanbul

Moran, Berna (2008) *Türk Romanına Eleştirel bir Bakış 2*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Nesin, Aziz (1979) “Ölümünün Üçüncü Yılında Neler Dediler”, *Kemal Tahir Kaynakçası* (editör İskender Özsoy), Barış Matbaası, İstanbul.

Nevzat, Yavuz (2000) *Kemal Tahir’in Siyasal ve Toplumsal Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Tahir, Kemal (1989a) *Notlar/Sanat Edebiyat 1*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Tahir, Kemal (1989b) *Notlar/Sanat Edebiyat 2*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Tahir, Kemal (1989c) *Notlar/Sanat Edebiyat 3-Dil Dosyası*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Tahir, Kemal (1990a) *Notlar/Sanat Edebiyat 4*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Tahir, Kemal (1990b) *Notlar/Roman Notları 1*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Tahir, Kemal (1992) *Notlar/Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Tunalı, İsmail (2003) *Marksist Estetik*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Tutal, Şerafettin (2011) “Kemal Tahir’in Köy Romanlarında Naturalist Bir Eğilim Olarak Cinselliğin Vulgarize Edilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S. 7, s. 177-185.

Yavuz, Hilmi (1979) “Bir Roman Kuramcısı olarak Kemal Tahir”, *Kemal Tahir Kaynakçası* (editör İskender Özsoy), Barış Matbaası, İstanbul.

Yavuz, Hilmi (1998) *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, Boyut Kitapları, İstanbul.